

Список використаних джерел

1. Сосса Р. І. Історія картографування території України / Р. І. Сосса. – К.: Либідь, 2007. – 336 с.
2. Жупанський, Я. І. Історія географії в Україні / Я. І. Жупанський. – 2-ге вид. – К., 2006. – 275 с.
3. Ромер Еугеніуш // Географічна енциклопедія України. У 3-х томах. – К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. – Том 3: П–Я. – С. 147-148.
4. Атлас України та сумежних країв / За загальною редакцією д-ра Володимира Кубійовича, доцента Ягайлонського Університету. – Львів, 1937.
5. Шаблій Олег. Науковий подвиг професора Володимира Кубійовича / О. І. Шаблій // Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2001. – С. 490-525.
6. Потокій М. В. Розвиток картографування населення в українських атласах / М. В. Потокій // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – 2010. – №22. – С. 108-114.
7. Комплексний атлас України. – К.: ДНВП «Картографія», 2005.
8. Національний атлас України. – К.: ДНВП «Картографія», 2007. – 440 с.

УДК 911.2: 551.58

КЛІМАТИЧНІ ОПИСИ ПОДІЛЛЯ У ХІХ СТОЛІТТІ

Н.Б. Таранова

bodys@ukr.net

*Тернопільський національний університет імені В. Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна*

У ХІХ столітті дослідженнями клімату Поділля займалися переважно польські науковці. Пояснюється це тим, що кілька століть Поділля перебувало у складі Речі Посполитої, до 1831 р. тут панували польська мова, католицизм, непорушні соціально-економічні позиції шляхти. З іншого боку, ці дослідження дають можливість визначити тодішній стан географічної науки, та містять багато цікавої інформації щодо особливостей клімату Подільського регіону.

У ХІХ столітті через відсутність значних наукових осередків дослідження краю відбувалися стихійно і були прерогативою окремих вчених і ентузіастів, які на свій розсуд і уподобання безсистемно займалися накопиченням матеріалів з різних наукових напрямів, зокрема географічних.

На жаль, кліматичні дослідження Поділля, які проводилися у ХІХ столітті не можна назвати постійними чи довготривалими.

Аналізуючи опубліковані матеріали, можна зазначити, що дуже мало дослідників розглядали вклад польських науковців. Ми

спробували з'ясувати, внесок польських вчених при вивченні особливостей клімату Поділля шляхом аналізу матеріалів їх видань (словники, твори, описи, замітки тощо).

Однією з найунікальніших і найповніших праць польських вчених, в яких були згадки про Поділля є *«Словник географічний Королівства Польського та інших країв слов'янських»*, який був створений з ініціативи редактора варшавського популярного географічного тижневика «Вендровец» магістра фізико-математичних наук Філіпа Сулімерського, редактований ним спільно з магістром філологічно-історичних наук Броніславом Хлебовським і землевласником, кандидатом дипломатичних наук Владиславом Валевським (головним меценатом видання). Багатотомна колективна праця є невичерпною скарбницею цінних відомостей в галузі як фізичної, економічної та історичної географії, топоніміки, демографії, історії, так і національних, мовних, станово-юридичних та економічних стосунків того часу.

Даний «Словник» включає в себе 15 томів і саме у восьмому томі охарактеризовано клімат Подільської губернії. Автори зазначають, що клімат регіону є помірним, теплим, таким, що сприяє городництву та рільництву. Проте, для південного сходу характерними є певні несприятливі явища – там вітри часто приносять шкоду – посухи. На той час метеорологічні станції були в Сокільці, Тарасовці при фабриках цукру, Кам'янці. Польські вчені використовували дані метеорологічних станцій для кращого опису клімату [4, с. 450-451].

Броніслав Хлебовський та Владислав Валевський виділяють два кліматичних типи, що були на Поділлі: височинний та яружний. Височинний виокремлюється досить значними різницями температури зими і літа, яружний набагато рівніший, м'якший, тепліший. Найбільш м'який і теплий клімат мають південно-західні місцевості Поділля [4, с. 455].

У «Словнику» підкреслюється відома з давнини цінність цих земель. Автори посилаються на відомого на той час поділезнавця В. Марчинського, який зазначає, що весна в умовах «ярів» починається на тиждень швидше і на тиждень пізніше буває зима. Коли на височині ще не розтанув сніг, в яру вже починають квітнути дерева. Далі красзнавець зазначає, що в «ярах» є надзвичайно сприятливі умови для культури тонких сортів тютюну, садовини, городини, винограду [4]. Також зазначається, що на півдні Поділля вирощують кавуни, дині, кукурудзу, виноград, тютюн турецький. Все досягає раніше, ніж на

півночі, чому сприяє теплий, рівний клімат. Середня температура зими 0,4°, весни 9,2°, літа 22,8°, осені 6,1°. Вони обґрунтовують чудове життя у Подільському краї тим, що характер клімату здоровий, місцевість припіднята, пагорбкувата, овіяна чистими різнобічними вітрами, ліси розташовані пропорційно, води чисті і здорові.

<i>Період року</i>	<i>Характерні особливості</i>	<i>Температурні показники</i>
<i>Зима</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ починається від листопаду і триває до березня, іноді буває коротшою; ✓ характеризується частими відлигами; ✓ для лютого характерними є сильні вітри та буревії. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ морози бувають від -15° до -27°; ✓ абсолютний мінімум температури зафіксовано у 1870 році до -30°; ✓ взимку випадає 78 мм атмосферних опадів
<i>Весна</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ починається в березні і триває до кінця травня; ✓ може бути суха, а може бути й дощова; весняні заморозки в квітні нищать фруктовий цвіт на деревах. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ сівба настає зі сходженням снігів («сій в болото, буде злото» - такою примовкою характеризують Б. Хлебовський та В. Валевський особливості посівних робіт на Поділлі); ✓ на весні випадає 142 мм атмосферних опадів
<i>Літо</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ починається наприкінці травня і триває до половини вересня; ✓ жнива починаються наприкінці червня, а на півночі Поділля - пізніше. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ температура досягає +27° у тіні і до +35° на сонці; ✓ влітку випадає найбільша кількість 232 мм атмосферних опадів
<i>Осінь</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ буває суха і з доброю погодою; ✓ іноді навіть до середини листопада тепло. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ восени випадає 116 мм атмосферних опадів

Автори зазначають, що даний край, має свої, відмінні за характером, сільськогосподарські культури та особливий тип скотарства. На що вказували автори «Словника» і що зараз ми зазначаємо як особливості, що відповідають межах агрокліматичних зон. Там перераховуються такі сільськогосподарські культури як: пшениця, жито, овес, ячмінь, гречка, а на півдні – кукурудза, буряки, картопля тощо. Дослідники характеризують кількості французьких, італійських, іспанських і німецьких сортів садовини, які добре акліматизувалися в даному регіоні [4, с. 460]. Зокрема сортів груш – 243, яблунь – 273, слив – 44, черешень і вишень – 37, великого англійського агрусу – 33. Серед квітів зазначені троянди – 14 сортів [4, с. 460].

Броніслав Хлебовський та Владислав Валевський зазначають, що на Поділлі є прекрасні умови для вирощування шовковиці. Вони, також наводять цікаві факти про посадки шовковиці в другій половині XVIII, налагодження на місцевих коконах шовкової фабрики у Мінківцях, що працювала до початку XIX століття.

У іншого польського краєзнавця-дослідника *М. Недзвецького* відомості про клімат частини Поділля зустрічаються у творі «*Повіт Підгаєцький під поглядом географічним, статистичним і історичним*», який вийшов у 1896 році у Станіславові [2]. Автор обґрунтовує поділ місцевості Підгаєцького повіту на два типи клімату. Цікавим є те, що дослідник не тільки описує клімат, але і пов'язує з ним типи ґрунту та рослинності.

М. Недзвецький зазначає, що «західний» клімат Підгаєцького повіту є м'яким та здоровим, так як гори і ліси захищають цю його частину від сильних вітрів.

«Східний» же клімат подібний до загальноподільського, що визначає відповідний тип ґрунтів та рослинності. На східних землях поширені чорноземи. На західних землях чорноземи зустрічаються лише місцями, а в основному це глиниста і піщана земля [2].

Піонером дослідження природи Поділля є Густав Бельке, який 30 років жив і працював у Кам'янці-Подільському. Багаторічні дослідження природи в Кам'янці-Подільському та його околицях Г. Бельке виклав у кількох працях. Найвідомішими з них є «*Короткий нарис історії натуральної Кам'яниця Подільського*» (видано 1858 р. у Варшаві), де він аналізує наукові праці С. Сташиця, користується складеними ним геологічними картами Польщі і прилеглих територій (1806), де було відображено і Поділля. Є автором «*Нарису історії натуральної Кам'яниця-Подільського*» (видано 1859 р. у Варшаві польською та в Москві французькою мовами). Звертається також до наукової творчості Г. Гіжицького, який у 1809 році описав Медобори. Г. Бельке цікавили геогностичні подробиці околиць Подолу і Волині. Певну увагу Г. Бельке приділяє спискам рослин Поділля, складеним професором А. Анджейовським, опису мохів галицьких Лобажевського, а також опису «Про ліси Королівства Польського і західних губерній Росії» А. Полуянського. Г. Бельке цікавився також зоологією Поділля, яку характеризує посилаючись на Павла Білецького (натураліст, м. Вінниця). Власні ж дослідження Г. Бельке стосуються найбільше Кам'яниця. Вчений характеризує його місцезнаходження, рельєф, клімат,

мінеральні води, дає рекомендації щодо раціонального використання земель та лікувального ефекту мінеральних вод [1].

Дослідник характеризував клімат не Поділля загалом, не окремого повіту, а самого міста Кам'яця-Подільського.

Період року	Характерні особливості	Температурні показники
Зима	нестала, морози і сніги- нетривалі	морози сягають -27-(-30)°С.
Весна	вітрянна	в останній місяць тепла, як літо.
Літо	погодні феномени - сильний град у червні і метеор, що впав у 1728 році	
Осінь	тепла іноді до половини листопада	до +19°С наприкінці жовтня

Вчений, аналізуючи особливості клімату цієї місцевості, зазначає, що гори Товтри і Медобори, що знаходяться на північний схід від Кам'яця-Подільського, відіграють таку ж роль для нього, як Карпати для Закарпаття.

Томаш Свенцький у праці «*Опис старожитньої Польщі*», зазначає, що коли у інших краях ще лежить сніг, на Поділлі вже квітнуть дерева, раніше досягають фрукти й овочі [5].

Досить повний і достовірний опис клімату представляє у своєму творі «*Повіт Могилівський в губернії Подільській...*» *Владислав Побуг-Гурський* [3]. Для повіту Могилівського характерна більш висока температура, ніж для інших районів.

Період року	Характерні особливості	Температурні показники
Зима	панує 4 місяці	морозна
Весна	починається 20 березня і є нетривалою, так як триває 2 місяці до 20 травня	
Літо	триває близько 3 і 2/3 місяця до 10 вересня	в червні ж і у серпні досягається процентний максимум опадів; найсухіший період характерний для липня
Осінь	триває два з половиною місяці і продовжується до 25 листопада	посушливий вересень і значний спад температури близько половини жовтня; кінець літа і початок осені сухий дощі найчастіше випадають з другої половини вересня а потім в другій

Владислав Побуг-Гурський зазначає, що вітри переважають, як і у південно-східній частині краю, північно-західні і західні. Повітря є сухішим, ніж в інших районах, особливо на початку осені. Сума річних опадів є нижчою за інші райони не лише Поділля, але і Польщі (крім заходу Польщі і півночі). В Могилівському повіті і кількість днів з опадами є найменшою поміж інших районів. Попри те, опади часто є раптовими.

В. Побуг-Гурський поділяє давню Польщу з погляду кліматичного (температури, опадів, напрямку вітрів) на 9 зон або смуг:

1. Центральна (Варшава), 2. Західна (Познань), 3. Південно-Західна (Краків), 4. Смуга низовин Сану і Бугу (Пилява), 5. Смуга поріччя Вісли і Дністра (Львів і Тернопіль), 6. Південно-Східна (Городище), 7. Смуга Дніпровська (Пінськ), 8. Смуга північна (Вільно), 9. Смуга Карпатська.

Спираючись на думку автора, можемо вказати, що повіт Могилівський, якщо розглянути всі його кліматичні характеристики, входить до п'ятої і шостої смуг. Більша його частина входить до шостої смуги [3].

Автор «Повіту Могилівського в губернії Подільській...» пише, що клімат місцевості такий, що городництво і рільництво мають його враховувати. Тож, висаджуються озимі через погоду то рано, то пізно. Посіви весняні люди мусять швидко збирати, так як у той час можливі зливові дощі. Літо ж посушливе, тому для трав не дуже сприятливе. Єдине, що розвивається без проблем це злакові.

Отже, польськими вченими і краєзнавцями XIX століття було створено чималий науковий доробок з вивчення клімату Подільського краю.

Список використаних джерел:

1. *Belke G. Rys historyi naturalnej Kamiecca Podolskiego, poprzedzony krytk wiadomości o pracach uchonych w przedmiotach geologii, paleontologii, botaniki i zoologii, w Polsce w XIX wieku.* – Warszawa, 1859. – 114 s.
2. *Niedzwiecki M. Powiat Podhajecki pod względem geograficznym, statystycznym i historycznym.* – Stanisławow, 1896. – 192 s.
3. *Powiat Mohylowski w gubernii Podolskiej. Opis geograficzno-historyczny wszystkich miast, miasteczek, wsi, przysiołkow, futoryw.* – Władysław Pobug-Gyrski. – Kraków, Czasu, 1902. – 347 s.
4. *Siownik geograficzny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich /Pod. redakcyą B. Chlebowskiego i W. Walewskiego. t.8.* – Warszawa: Wieku, 1887. – s. 443-460.
5. *Swicki T. Opis starożytnej Polski. T.2.* – Warszawa, Druk. Piaryw, 1828. – 385 s.